

Xalqın keçmişinə sonsuz hörmət və rəğbətlə, gələcəyinə məsuliyyətlə yanaşmağı, fəaliyyət göstərməyi, yazıb-yaratmağı özünün ən müqəddəs vəzifəsi hesab edənlərdən biri Rəxşəndə Babayeva idi. O, bu düşüncəni, bu amalı həyatının qayəsinə çevirən bir ailənin qızı olub. Babası Mirzə Heybət Axundzadə şair idi. "Fəda" təxəllüsü ilə şeirlər yazırdı.

Rəxşəndə xanımın anası Fatma xanım məşhur Hacinskilər nəslindəndir. Rəxşəndə Babayevanın bibisi Səkinə xanım Axundzadə Azərbaycanın ilk qadın dramaturqu, yazıçısı, maarif xadimi idi. Bacısı Reyhan xanım da Azərbaycan mədəniyyətinin, incəsənətinin inkişafına böyük xidmətlər göstərmişdi. Məşhur cərrah, ictimai və dövlət xadimi Mustafa bəy Topçubaşovla ailə quran Reyhan xanım onun soyadını qəbul etmişdi.

Rəxşəndə Babayevanın doğum yeri haqqında məlumatlar mənbələrdə fərqlidir. Belə ki, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Tamilla Kərimova-Kocayeva alimin Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Mərkəzi arxivində mühafizə edilən şəxsi işinə əsaslanaraq, qeyd edib ki, Rəxşəndə Babayeva 1904-cü ildə Bakı şəhərində, əslən qubalı olan, quberniya idarəsində kargüzar işləmiş İbrahim Axundovun ailəsində dünyaya gəlib.

1910-cu ildə atası dünyadan köçəndə Rəxşəndə xanımın altı yaşı vardı. Bundan sonra himayədarı Bakıda sülh məhkəməsinin katibi vəzifəsini icra edən babası oldu. Fatma

xanım qızının təhsil almaq arzusuna qol-qanad vermək ümidi ilə Rəxşəndə xanımı bir molla qadının yanına apardı. Balaca Rəxşəndə xanım ondan ərəb əlifbasını öyrəndi. Həvəsi və iradəsi sayəsində sonralar alman, fars, rus dillərini mükəmməl öyrənə bildi.

Dərin zəkası, iti hafizəsi öyrənməkdə, biliklər əxz etməkdə Rəxşəndə Babayevaya kömək edirdi. Bacısı Reyhan xanımla birgə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin Bakıda açdığı Aleksandr rus-tatar qızlar məktəbində təhsil almağa başlaması isə onun təhsil yoluna işıq saldı. Sonra ikinci qızlar gimnaziyasına daxil oldu. İki il həmin gimnaziyada oxudu. Maddi imkansızlıq ucbatından təhsilini davam etdirə bilməyən Rəxşəndə xanım gimnaziyadan çıxmaq məcburiyyətində qaldı. Yəni də həvədən düşməyən yeniyetmə qız babasının köməyi ilə sərbəst hazırlaşdı. Çətinliklərə sinə gərəkək 1918-ci ildə tam siniflər üzrə imtahan verib orta tədris müəssisəsini bitirdi. "Müqəddəs Nina" qız məktəbində dərs deməyə başladı. 1932-ci ildə Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pe-

daqoji İnstitutunun tarix üzrə pedaqoji fakültəsinə daxil oldu. 1936-cı ildə ali məktəbi fərqlənmə diplomu ilə başa vurdu.

1937-ci il fevralın 10-da SSRİ EA Azərbaycan filialının Tarix Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunda Maddi-mədəniyyət tarixi şöbəsində kiçik elmi işçi vəzifəsində işə başladı. Bir müddət sonra böyük elmi işçi vəzifəsinə keçirildi.

1940-cı ildə Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasının 20 illiyi ilə əlaqədar olaraq, Azərbaycanın etnoqrafiyasına dair materialların tərtibi, sistemləşdirilməsi, nəşrə hazırlanması işlərinin uğurla yerinə yetirilməsinə görə, o, SSRİ EA

Azərbaycan filialının Rəyasət Heyətinin qərarı ilə mükafatlandırıldı.

O zamanlar Rəxşəndə Babayeva artıq ailə qurmuşdu. 1933-cü ildə oğlu Altay, 1938-ci ildə isə qızı Leylüfər dünyaya gəlmişdi. Rəxşəndə xanımın həyat yoldaşı Əliheydər Babayev ixtisasca texnoloq-mühəndis idi. O, Bakı Politexnik Məktəbində dərs demiş, "Azneft" birliyində məsul vəzifələrdə çalışmışdı. 1943-cü ildə Əliheydər Babayev Almaniya ilə əlaqədə şübhəli bilinərək həbs edildi. 1946-cı ildə azadlığa çıxdı. Ancaq ona Bakıda yaşamağa icazə verilmədi. Mingəçevir SES-də çalışdı. 1956-cı ildə Əliheydər Babayevə bəraət verildi. Lakin Qubada insultdan vəfat etdi.

1943-1944-cü illərdə sağlamlığını itirdiyinə görə yarımştat vahidi ilə işləmək məcburiyyətində qalan Rəxşəndə Babayeva "Abşeronda qədim toy adətləri" mövzusunda namizədlik dissertasiyası üzərində işini başa çatdırma bilmədi. 1949-cu ildə o, SSRİ Etnoqrafiya İnstitutuna ezam edildi. Moskvada ikən alim E.M.Şillinqin rəhbərliyi ilə tədqiqat işini tamamladı.

1949-cu ilin oktyabrında Moskvada SSRİ Etnoqrafiya İnstitutu

Qafqaz sektorunun iclasında "Abşeronda toy sikli" mövzusunda məruzə ilə çıxış etdi. İrihəcmli "Abşeronda qədim toy adətləri" əsəri rus dilinə tərcümə olundu. Rəxşəndə Babayevanın ilk monoqrafik əsəri - "Quba şəhərinin toy adətləri" 1946-cı ildə çapdan çıxdı.

Artıq Böyük Vətən müharibəsi başa çatmışdı. Lakin müharibədən sonrakı illərdə də Azərbaycanın bir sıra görkəmli alimləri haqsız ittihamlara, təqiblərə, təzyiqlərə məruz qalırdılar. Onların əsərləri "təhlil" edilir, "siyasi səhvlər" axtarılırdı. Belə bir vaxtda - 1951-ci ildə AK(b)P XVIII qurultayında Mir Cəfər Bağirov akademiya çalışan alimlərin apardıqları tədqiqatlardan danışdı. O, Rəxşəndə Babayevanın "Bakının və Abşeronun qədim toy adətləri" adlı monoqrafiyasını istehza ilə "mühüm elmi iş" adlandırdı. Qurultay iştirakçıları da rəhbərə xoş gəlmək üçün gülüşdülər. Bundan sonra Rəxşəndə Babayeva Azərbaycan SSR EA Rəyasət Heyətinin qərarına müvafiq olaraq ixtisar adı ilə işdən çıxarıldı. Daha heç bir müəssisədə işləmədi. Təqaüdə çıxmaq məcburiyyətində qaldı. Həyatı mü-rəkkəb, ziddiyyətlərlə dolu dövrün

Soldan: Mustafa bəy Topçubaşov, Reyhan xanım, Rəxşəndə xanım, Ə.Babayev və İbrahim

keşməkeşlərində keçən alim uzun sürən ağır xəstəlikdən sonra, 1969-cu il martın 30-da altmış beş yaşında vəfat etdi.

Rəxşəndə Babayevanın AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun arxivində saxlanılan tədqiqat işləri bir çox tədqiqatçı alim üçün əvəzsiz mənbədir. Tədqirəlayıqdir ki, 2022-ci ildə alimin "Quba şəhə-

rinin toy adətləri" adlı kitabı işıq üzünə gördü. Lakin təəssüf ki, Rəxşəndə Babayevanın ömrünün son illərində üzərində işlədiyi "Bakının və Abşeronun qədim toy adətləri" monoqrafiyası və bir sıra əsərləri indiyədək nəşr edilməyib.

Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"